

VÝCHOVA SVĚDOMÍ(M) aneb „CONSCIENTIA MILLE TESTES“

Miloš BEDNÁŘ, UK FTVS

Od dob Blaise Pascala víme, že „srdce má své důvody, o nichž rozum nic neví“... Myslím, že není od věci si tuto moudrost připomínat právě v souvislostí s hnutím fair play – snad jen s určitým změkčením ve variantě, kde toho rozum *příliš neví*. Sušeji řečeno, ve hře jsou dva „řády“, dvě struktury, stojící vedle sebe. Ordo amoris a ordo rationis, rád srdce a rád rozumu. Ruku ke spolupráci nabízí první z nich prostřednictvím svého „vyslance“ svědomí, které ji má zakódovánu už ve své etymologii: *con-scientia* (latinsky) uznává sice vládu rozumu (*scientia*), přimyká se k němu („s“ či „spolu“), ale současně otevírá přesážnou sféru tajemství a neznáma, nezměřitelnou a logicky neuchopitelnou sféru *transcendence*.

Zaměřme se tedy na SVĚDOMÍ, na toto klíčové slovo etiky, ke kterému má ovšem co říci i filosofie a psychologie. Máme sice o něm všichni jisté předporozumění, přesto se nevyhneme letmému historickému exkurzu, který by nás měl přivést k plnejšímu porozumění.

První povědomí o tomto zvláštním etickém orgánu měl zřejmě SÓKRATÉS. Ano, jde o jeho proslulé *daimonion* – cítil ho ještě zcela heteronomně, jako boží hlas. Od současného chápání svědomí se lišil také svým akčním rádiem: fungoval toliko před akcí, jako určitý konzultant před důležitými rozhodnutími. V dalším vývoji se akční rádus svědomí rozšířil i na období „po“ (činu). Toto rozpracoval zejména biblický Nový zákon, o čemž svědčí celá paleta epitet, kterou je svědomí diferencováno: ve škále od „slabého“ k „silnému“ může být zlé, s vypáleným cejchem, poskvreněné, zahanbené, nejisté, očištěné, neporušené, dosvědčující, odpovědné, a – last but not least – přece jen také dobré. Postupně bylo svědomí stále více chápáno jako osobní lidský nástroj, tedy autonomně. Ve slavné Senekově větě: „Čemu nezabrání zákon, tomu zabrání stud“ se užití „svědomí“ jako silnějšího etického nástroje (než je stud) přímo nabízí. Vedle těchto filosofujících úvah se termín „svědomí“ rozvinul ve své mravní podobě hlavně v běžné lidové mluvě. To lze doložit i snad nejjazímatějším antickým výrokem o svědomí, který obíhal jako lidové rčení: „Conscientia mille testes – Svědomí (je jako) tisíc svědků“. Ano, svědomí může mít stejnou váhu jako celý zástup svědků. V novověku šel ještě dále Victor Hugo, řka že nejvyšším soudem je soud svědomí.

Pokud jde o současné přístupy, podívejme se poněkud podrobněji jen na přístup Heideggerův jako reprezentanta filosofie a Franklův z pozice psychologie.

Martin HEIDEGGER považuje svědomí za určitý klíč k *autentickému životu*. I on považuje svědomí za „*hlas*“, který nás vyzývá k tomu, být sám sebou. Jde přímo o burcující volání; má ovšem paradoxně k dispozici nečekaný výrazový prostředek: *mlčení*. „Tím nejenže

neztrácí na slyšitelnosti, nýbrž nutí vyzývaný a burcováný pobyt k zmlknutí v sobě samém“ – a tím k přerušení „řečí“ v říši „Man“ (tradičně překládáno jako „ono se“, vhodnějším se však ukazuje Patočkův volný převod: „veřejný anonym“). Jak dobře známe tyto „řeči“, spíše „řečičky“ či „mlžení“, kterými tak často zahalujeme jádro problému či zakrýváme vlastní nedostatky.

Cesta ze zapletenosti do všednodenních obstarávek k autenticitě vede přes ~~naslouchání~~ výzvě svědomí, správnému porozumění a odhodlanému **rozhodnutí**. Jako vždy máme k dispozici i opačnou cestu: (neautenticky) se svědomím „vyjednávat“, a tím je/sebe ~~oklamat~~.

Podotkněme, že jsme zde Heideggerovy složitější analýzy poněkud pedagogicky zjednodušili – podrobněji jsme se jimi zabývali v knize „Pohyb člověka na biodromu“ (Karolinum 2009).

Viktor FRANKL je pro nás nejvíce inspirující autoritou z oblasti psychologie. I když je pro něj „životním“ klíčovým slovem *logos* (ponejvíce v roli „smyslu“ v vazbě na lidský život), svědomí hraje v jeho teoretickém (i terapeutickém) systému důležitou roli. Často o něm hovoří přímo jako o *orgánu smyslu* (!) a „definuje“ je jako „intuitivní schopnost najít jedinečný smysl, který se skrývá v každé situaci“. Za předpokladu aktivního svědomí v něm spatřuje sílu, která člověka povzbuzuje k (celoživotnímu) hledání smyslu, bojujíc tak proti riziku existenčního vakua. Franklovo svědomí vede člověka také k autenticitě. Viktor Frankl spoléhá na svědomí i v odporu proti instanci osudu: „... svědomí nás nabádá, abychom svému osudu čelili za všech okolností a podmínek... abychom ale také byli připraveni svým osudem na sebe vzít – když je to nutné – a abychom pak snášeli skutečné, opravdové utrpení svého osudu“.

Uvažujeme-li o vhodném ovlivnění svědomí dosud nezralých, je na pořadu dne nepřímé působení prostřednictvím **étosů** různých societ (a) i přímé působení pedagogické (b).

Ad (a)

Pro naše účely si můžeme étos definovat jako určité kolektivní svědomí, zkonzentrované do podoby norem či „článků víry“. Tak například étem sportu jsou principy fair play. Blížší analýzu vztahu svědomí a étu se zabýval nejnověji Arno Anzenbacher, rakouský filosof a teolog. Schematicky probíhá podle něj jejich „komunikace“ tak, že étos má „samozřejmou“ sílu ovlivňovat svědomí, např. v podobě jeho formování, „dodávání“ norem apod. Svědomí silné osobnosti ovšem může v jistých případech samo étos ovlivňovat, např. jeho (de)stabilizací, dynamizací či proměnou.

B
T
O
S

Co z toho vyplývá pro kinantropologii i sportovní praxi? Ať již jako teoretikové či pedagogové, vychovatelé nebo trenéři plníme roli jistých distributorek či mediátorů, kteří by měli zprostředkovat to pozitivní z étosu jednotlivých sportovních organizací, celých sportovních odvětví či olympismu, stejně jako vyzdvihovat kladné příklady činů, iniciovaných zralým svědomím.

Ad (b) /přímé pedg. působení/

Zde bych chtěl nejprve rozptýlit skepticismus, se kterým se často setkávám ať již jako VŠ pedagog nebo sportovní praktik. Ten pramení z pocitu, že především v pubertálním či postpubertálním věku nemáme žádnou šanci na svědomí svých svěřenců působit, pocit, že toto je již zformováno, respektive začasté deformováno. Tomu odporuji jak teoretické poznatky, tak – naštěstí – často i praxe. V teorii lze povzbuzení čerpat z děl Piagetových či Kohlbergových. Známé tři úrovně mravního vývoje/myšlení Lawrence Kohlberga jsou na té nejvyšší (postkonvenční morálka, kde se právě svědomí v propojení s univerzálními zásadami stává rozhodujícím činitelem našeho rozhodování) rozvrženy cca pro věk 21 – 28 let a mnoho jeho pokračovatelů se domnívá, že na tuto úroveň se lze dostat až po 25. roce věku.

K podobným poznatkům dochází také antroposofická pedagogika (na bázi známé Steinerovy sedmileté periodizace lidského života publikoval její poznatky zejména Bernardus Lievegoed) s tím, že role pedagogického vedení a pomoc s orientací v morálních prožitcích a jejich vřazováním do správných proporcí má největší šanci mezi 14. a 21. rokem věku a pak by měla být postupně předávána štafeta sebevýchově. Domníváme se navíc, že v jejím rámci dozrává svědomí celoživotně.

Šance na vhodné působení, a to i ve sportovní praxi („trénink svědomí“) tady tedy rozhodně je – jde jen o to ji využít. Je to právě sport, který svým častým „pohybem na hraně“ (včetně „hrany“ existenciální) či „za ni“ vytváří stále nové situace. Ty mají skoro vždy i etickou relevanci a vyžadují nová řešení. Ukazuje se, že nestačí naučené vzorce chování (třeba na bázi etických kodexů, olympijské charty apod.) a že je třeba zformovat pružnější nástroje k řešení neduhů moderního sportu. Situace přímo volá po sázce na rozvoj a výchovu svědomí. Je to i efektivní, vždyť přece „conscientia mille testes“ – zralá svědomí nám mohou ušetřit spoustu arbitrů či supervizorů...

Vhodným výchovným prostředkem by se mohla stát práce s prožitky svědomí, které jsou právě ve sportu časté a konkrétní. Je třeba poznamenat, že osobní výtěžek můžeme mít i z prožitku aktivit cizího svědomí (vyvolávající odpór, souhlas nebo obdiv), kdy může dojít

optimálně i ke *katarzi*. Je však evidentní, že prožitek dosahující třeba až k osobnímu existenciálnímu maximu může nastat jen v případě *vlastního chování*.

Případem prožitku dobrého svědomí budiž známá kauza Jaroslava Bryndy, nositele ceny FP 2002. Silné prožitky bývají ovšem ponejvíce spojeny se svědomím špatným. Zde může dodat množství empirického materiálu například horolezectví – za jiné jmenujme kauzu Joe Simpsona a Simona Yatesa, zpracovanou v knize „Setkání se smrtí“ (přesněji podle originálu – „Touching the Void“ – by bylo třeba přeložit jako „Setkání s nicotou“ či ještě lépe „Dotyk nicoty“). Sportovcům není neznám ani trýznivý prožitek svědomí po „vyobcování“ z týmu či z celé sportovní „obce“ (např. po opakovaném dopingovém přestupku); také cejch člověka, který dosahuje sportovních úspěchů převážně neférovými prostředky, není tak úplně snadné dlouhodobě nosit, a to ani pod ochranou krunýře cynismu či pokrytectví...

Jako pedagogové máme mimořádné privilegium: totiž privilegium *zodpovědnosti*... Žijeme uvnitř Finkovy antinomie: vychováváme, aniž jsme sami „dovychováni“ (poznamenejme realisticky, že tuto definitivu nezískáme nikdy); každý z nás je současně homo educans i homo educandus. Neměli bychom se stát rytíři smutné postavy, u nichž se rozchází hlásaný ideál a vlastní chování.

Zakončeme však raději optimisticky: můžeme-li chápát svědomí také jako setkání lásky a zákona, pak zlidněme takto vytvořený etický prostor takovou edukací, při které dochází k syntéze ZÁKONA a LÁSKY, k využívání principů fair play i pedagogického eróta.

Křičeli na mě, ať běžím dál S Jaroslavem Bryndou o fair play

Zavodíte v triatlonu. Co to vlastně je?

Významný závod sloužící zejména pro disciplíny plávaní na 1,5 kilometru, jízdu na kole na 40 kilometrů a běhu na 10 kilometrů.

Jak se vám ve vašem sportu daří?

V Českém poháru jsem byl koncem letošního roku se počítají kolmou desátou mistrovskou titul. Chtěl bych se nominovat na akademické mistrovství světa v Japonsku. Ale už dlelo moje tréninkové skupiny, takže nemám optimální formu. Opět se lidé pol roka, když se seznámí. Ale to bych nevyřídil, takže se a tím budu počítat s malou rok.

Jaky je vaš sportovní sen?

Závodíte se závodit. Iron Man, tedy Zelený mist. Závod se tradičně koná na Havajských ostrovech, ale je to daleko téžší než triatlon, jeho lidi mají třeba i olympijské. Plave se 3,8 km, na kole se jede 130 km a během se márat, tedy 42 km. Trvá to 12 až 15 hodin. Opravdu triatlon je roníl i v pojetí. Právě Zelený misti kádly i v pojetí. Právě Zelený misti kádly závodí na vlastní trati...

Prohraný závod

Dostal jste cenu Českého klubu fair play za to, že jste při akademickém mistrovství republiky přešli závod, abyste pomohli souperovi Martinu Matulovi, kterého srazilo auto. Právě jste byl v čele a vypadalo to, že o první místo svedete boj právě s Matulou. Bylo to tak. V prostřední, cyklistické části závodu jsme oba riskovali asi dvě minuty nádej. Přejel jsem do depa, kde závodníci slečnou a kolou a vyráží na závěrečný běh. On jel přede mnou, ale minimálně do depa, takže jsem tam byl první. Hned se ale vrátil, strátil jen pár vteřin. Já už byl přesunut do třetí a vyrážel jsem před silnou a vyzářenou běžeckou tratí. *Byle jsem, stális tam spousta lidí. Užšího jsem po trati za silnicí asi dvacet metrů, když jsem uslyšel ránu a koutek oka zahléděl, jak něco letí vzdálenem.*

Takže jste se zastavili...

Při závodech myslím funguje jinak. Soustředit se jen na výkon a ne jiné, vás nezajímá, zvláště když je o první místo. Běžej jsem asi dvacet metrů, teprve pak jsem se ohlédl, a začalo mi to být divné, že Martina nikde nevidím. Diváci na mé křídlo, ať už vzdálenem.

Proč jste se neposlechl?

Dodal mi, že to, co letělo vzdálenem, byl aní Martin. Tak jsem se vrátil. Letel bezvadně na mnu, zekla z něj krev. Jak se potom zjistilo, měl nařízený první svatí, přetrženou tepnu v podpaží, růstemu stehenní kost, utržené vazky v kolenu a trénorůnu na hlavě. Až by nezřítil, kdyby byl nahodou pořádán. A tu ho dorazili do depa další závodníci. Rychle se přesunovali a vybíhali na trať. Nechápám jsem, proč pořadatelé závodů nepozeraли.

Proč jste závodil dál vy?

Obrázek mi to dnes moc vyděle, ale byl jen v lodi, neviděl jsem, co mám dělat. Tak jsem se přidal k ostatním. Už mi několik oblečení, pořád jsem to měl před očima. Našel jsem skončit druhý, ale bylo mi se všechno špatně. Některí lidé se po závodiště chovají tak, že mi to neprávilo normálně. Když už věděl, co se stalo, oni se ale radovali a umisťovali, jako by se nechovávalo. Za druhé místo jsem od pořadatelů dostal přemítn 1000 Kč. Hned mě napadlo, že odšálím na místě sblížit, ale moc peněz se nevyberá. Vím, že stříbra nemůže nikoho spustit, ale jde o to gesto. Matola potřeboval let reprezentativní republiky, byl to vynikající sportovec. Některí kolegové měli ani nemali rádi, ale závěr přece musí jít směrem, když je všechno krov.

Co s ním bude?

Nedívám se s ním minovat. Chystá se na další operaci. Jenli bude někdy v poradu, se ukáže, až se postaví i jiného bez herce. Zatím by rád

dít na kole a slápat jednoho nebebu. Nejdřív se běží, protože taik by náhodou nezvonil, co je a co není úmyslný útok na zdraví, zejména v tak rychlých sportech, jako jsou hokej a fotbal.

Jak dopadlo vyšetřování nehody?

Není to dořešené, pořadatelé se snaží vymírat svou vinu na Matulu. Práv jako chodec vstoupil do vozovky a nabouralo do něj auto. Je to hrozné. Počítavali jsme papír, že zavodíme na vlastní nebezpečí, ale prece jen to byl organizovaný závod. Vlastní nebezpečí je, když člověku prasknou bradu nebo když běží jindy, než je vymázená trať. Tady byla vina jednoznačná na pořadatelích, kteří se splétli. Viděli mě běžet za silnicí, mysleli si aspoň, že do té doby vedoucí Matula je přede mnou, a tak dali mi pokyn, ať jede. Bylo tam plno lidí, amatek, řidiči dupl na plyn, aby byly rychlejší, a srazil se s Matulou.

Myslite, že by se každý zachoval jinak vy?

Když jsem dostal tu cenu, řekl mi pár lidí, že by neco takového nikdy neučkal. Ve skrytu duše doufám, že

nejdříve ti drží, protože taik by náhodou nezvonil, co je a co není úmyslný útok na zdraví, zejména v tak rychlých sportech, jako jsou hokej a fotbal.

Je fair play téma, které řeší sportovci, kteří mají nejšiky handicap až těžkou chorobu, shromáždili Rádi si s nimi povídání, kolikrát zjistili, že jsou mnohem silnější než já. Já mám pásovy opary a myslím si, že se zasebou svět...

Rekl jste, že vědomí o hraničním fair play můžete získat jen výzvou. Kdo vás k tomu vede?

Pro sportovce to je spíše jen směšné spojení slet. Rukou se dívají goly i na všechny přebory a nepriznávají se. Není to rozdíl mezi nimi a Maradonou, „božskou rukou“ na mistrovství světa. Ve fotbale a podobných sportech je všechno podřízeno úspěšnosti celého týmu. To byl důvod, proč jsem s fotbalu odesel. Triatlon mi využívá proto, že výsledek záleží jen s jen na mně.

Když už jsem fotbalu vzdal, vyzpomínáte na kvalifikaci zápasového soupeře s Faerskými ostrovy, kdy měli Česi v duchu fair play mít vrátit protivníkům, město nichž vás zaútočili a dali všechny góly? Jeden z re-

prezentantů pak řekl, že v kvalifikaci musí jít fair play stranou. Jak si vysvětlujete, že ho tehdy nekritizoval žádny politik či sportovce?

Takové poslání fair play souvisí práv s hranicemi, o které jsme mluvili. Věděm o něm nějaké soutěže, jež výsledek nezáleží na výsledku.

Nařízení, že běží výběr sportovců a všechny fotbalisty, kteří mají o zakázané podporu proti svému týmu?

Stalo se mi to nedávno. Zával jsem na dny, když jsem mu připadal normální. Když už

ještě všechny soutěže, až se všechny

zúčastní, mohou mít výsledek

závislosti na výsledku.

Pro mne jsou takovou autoritu

zredukovány.

Doping

Dá se v triatlonu podvádat?

Můžete dopovat nebo běžet třeba o okruh mnohem.

Stalo se vám při závodě, že

někdo se soupeřem podváděl?

Nahlasil jste ho?

Stalo se mi to nedávno. Zával jsem

na dny, když jsem mu připadal

normální. Když ale po závodě

všechny soutěže, až se všechny

zúčastní, mohou mít výsledek

závislosti na výsledku.

Citil byste se stejně pevně

v kramfleci, když vím, že

sportovní svaz naznačil, že určitě

závod je strašně důležitý, že

příje o spoustu peněz a renomé

vášeho státu, a že byste si měl

néco podpůrného vzít?

Kdybyste to udělal, určitě bych měl

obrovské výtky svedomi a po čase

bych se přimzel. Už se to ostatně ve

sportovním sportu nekolikrát stalo: loni

třeba po Giro d'Italia. Veřejně bych

prosí řeči: Chtěl jsem konečně něco

dokázat, udělat to pro tým, byl jsem

do té doby stále jen osmy, dvacátý, až

tedy toho lituju a věm se omlouvám...

Má vůbec smysl závodit, když

nejste ochoten oběhat výkonu

všechno?

Pro mě to myslí ma. Často si ale tro

hodík říkám, že mé doma vychovávali

si dobré, ale spíš pro tukle dobro.

ne se hraly na nedávna zmínně olympijské. To je vyleštěná držba.

Zeptám se znovu: vy jste někdy neměli cíleně využívat pomocí si k dispečeru dopingem?

Je mi mlíčej byl osmy a věděl, že jsem si k tomu umístění nepomohl zádatně, než vyhrát. Proče nebojuju jen s ostatními, ale také samé se sebou. Ve sportu jde o vnitřní uspokojení a k tomu patří i predstava, že se stáří dokláněm ve zdraví, a ne jako invalida. Když mě boli svaly, beru vitaminy, ne brufen, který stále bolestí. Podíváte se na Carla Lewisa. Když byl fenomenální atlet, teď ale na jeho tělo dopadlo někdejší „prštězování“ do té míry, že má potíže zvednout par kilogramů.

Co podle vás bylo adekvátní trestem za doping?

V závažných případech, jak třeba u Rusek na posledním zimní olympiádě, by to jistě měl být celozávratný zákaz závodění. Neměly by ani trénovat malé děti. Nemají na to možná právní práva.

Citil byste se stejně pevně

v kramfleci, když vím, že

určitě závod je strašně důležitý,

že příje o spoustu peněz a renomé

vášeho státu, a že byste si měl

néco podpůrného vzít?

Kdybyste to udělal, určitě bych měl

obrovské výtky svedomi a po čase

bych se přimzel. Už se to ostatně ve

sportovním sportu nekolikrát stalo: loni

třeba po Giro d'Italia. Veřejně bych

prosí řeči: Chtěl jsem konečně něco

dokázat, udělat to pro tým, byl jsem

do té doby stále jen osmy, dvacátý, až

tedy toho lituju a věm se omlouvám...

Má vůbec smysl závodit, když

nejste ochoten oběhat výkonu

všechno?

Pro mě to myslí ma. Často si ale tro

hodík říkám, že mé doma vychovávali

si dobré, ale spíš pro tukle dobro.

Sen

Vaším snem je dostat se na havajský závod Iron Man. Co pro to musíte udělat?

Musíme se účastnit závodu Světového poháru v dleuhém, tedy „ironmanského“ triatlonu a umístit se mezi první patnáct dvacet.

Na to musíte trénovat, nejlépe

někde v teple. Kde na to vezmete peníze?

Náštištět mám dobré zájemce a podporu domu.

Nechcete se stát profesionálem?

To nejdé naplánovat, záleží na sponzorech, výkonech a mém oddlu.

U nás si profesionál ale moc nevydělá; vezměte si, že se první místo v Českém poháru je deset tisíc a desátý běž tisícovku...

Co si myslíte o tom, že Jan Zelezny jako člen MOV hlasoval proti pořádání olympijských her v Číně?

Je mi to sympatické.

A vy byste tam jel, když by vás

novomívali? Byl by to určitě vás

životní závod?

Aš bych se měl zamýšlet nad tim, co to znamená, pokud tam pojedu. Je to dilema, nedokážu si to moc představit.

Co si myslíte, že by vám poradil otec?

Nemámu mluvit za tátu, ale asy by byl,

abych tomu životní závod postil...

TEODOR MARJANOVIC

RESPEKT
má web od nás.
A CO VY?
NET servis internetové prezentace
tel.: 02/243 2120 | www.netserver.cz

